

The prominent Ukrainian ichthyologist and museologist Yuriy Movchan (1936–2021)

Leonid Manilo, Volodymyr Peskov

National Museum of Natural History, NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

article info

key words

museum collections, ichthyofauna, history of zoology

correspondence to

Leonid Manilo; National Museum of Natural History, NAS of Ukraine; 15 Bohdan Khmelnytsky Street, Kyiv, 01054 Ukraine; Email: leonid.manilo@gmail.com; orcid: 0000-0002-7143-9470

article history

Submitted: 05.07.2021. Revised: 19.11.2021. Accepted: 20.11.2021

cite as

Manilo, L., V. Peskov. 2021. The prominent Ukrainian ichthyologist and museologist Yuriy Movchan (1936–2021). *GEO&BIO*, 21: 227–234. [In Ukrainian, with English summary]

abstract

A brief overview of the life and scientific achievements of Yuriy Movchan, an outstanding Ukrainian zoologist, museologist, collector of zoological collections, fish expert, and author of the ichthyological exhibition of the National Museum of Natural History NAS of Ukraine is presented. Biographic data are given based on the scientist's personal file, which is preserved in the archive of the National Museum of Natural History NAS of Ukraine, as well as according to his autobiography published in the jubilee volume of the Proceedings of the Zoological Museum (Vol. 50, 2019). In the context of Yuriy Movchan's scientific achievements, a list of his main publications is given, including handbooks, scientific monographs, catalogues, and guides to the zoological museum. Yuriy Movchan's creative life was practically entirely related to the zoological museum of the National Academy of Sciences of Ukraine. Working in the zoological museum, Yuriy Vasyliovych has grown from museum attendant to a prominent ichthyologist, specialist of fish fauna of all kinds of water bodies of Ukraine, including inland and marine waters, aborigine and adventive fauna components, rare and industrial fishes, etc. The fish collection of NMNH includes more than 47 740 specimens of 567 fishes collected by Yu. Movchan personally and with fellow scientists. Yu. Movchan paid a great deal of attention to the conservation of rare and threatened species of Ukraine's fish fauna. Voluntarily he worked as academic secretary of the zoological section at the National Commission on the Red Data Book of Ukraine, coordinated and edited the chapter 'Cyclostomes and Fishes,' authored 11 species reviews in the second (1994) and 24 in the third (2009) edition of the Red Data Book of Ukraine. His most cited works are presented. Yuriy Movchan worked until his last days, even when he was chained to his wheelchair, completing the editing of the second edition of his fundamental work 'Fishes of Ukraine' and seeking an opportunity to publish it. His late publications are devoted to the history of creation of the zoological exhibition and scientific collection of cyclostomes and fishes of NMNH.

Видатний український іхтіолог та музеолог Юрій Мовчан (1936–2021)

Леонід Маніло, Володимир Песков

Резюме. Представлено стислий огляд біографії та наукових доробок Юрія Мовчана — видатного українського зоолога, музеолога, колектора зоологічних колекцій, знавця риб, автора іхтіологічної експозиції Національного науково-природничого музею НАН України. Наведені біографічні відомості, реконструйовані завдяки особовій справі, яка зберігається в архіві Національного науково-природничого музею НАН України (ННПМ), а також автобіографії дослідника, надрукованій в ювілейному номері журналу «Збірник праць зоологічного музею» (№ 50, 2019 р.). В контексті наукової діяльності Ю. В. Мовчана подано перелік його основних наукових праць, у тому числі довідників, наукових монографій, каталогів та путівників по зоологічному музею. Творчий шлях Ю.В. Мовчана практично повністю був пов'язаний з зоологічним музеєм НАН України. Працюючи в Зоологічному музеї, Юрій Васильович пройшов шлях від доглядача музею до видатного іхтіолога, знавця іхтіофауни всіх типів водойм України, включно з континентальними і морськими водами, аборигенної і адвентивної складових фауни, рідкісних і промислових видів риб тощо. В іхтіологічній колекції ННПМ зберігається понад 47 740 зразків риб 567 видів, зібраних Ю. Мовчаном особисто або з колегами. Чимало уваги дослідник приділяв охороні рідкісних та зникаючих видів іхтіофауни України. На громадських засадах працював вченим секретарем в секції зоології Національної комісії з питань Червоної книги України, а також був незмінним науковим керівником і редактором розділів «Круглороті, Риби», є автором 11 видових нарисів у другому (1994 р.) і 24 — у третьому (2009 р.) виданнях Червоної книги України. Наводяться найбільш цитовані праці дослідника. Юрій Васильович працював майже до останнього дня, навіть коли був прикутий до інвалідного крісла, він завершував редагування другого видання своєї фундаментальної праці «Риби України» і шукав можливості її надрукувати, але не встиг. Його останні публікації, присвячені історії створення експозиції Зоологічного музею взагалі (2019), а також експозиції і фондів колекцій міног і риб (2019).

Ключові слова: музейні колекції, іхтіофауна, історія зоології.

Адреса для зв'язку: Леонід Маніло; Національний науково-природничий музей НАН України; вул. Богдана Хмельницького 15, Київ, 01054 Україна; e-mail: leonid.manilo@gmail.com; orcid: 0000-0002-7143-9470

Вступ

23 лютого 2021 року пішов з життя наш колега, один із засновників Зоологічного музею ННПМ НАН України, широко відомий вчений-іхтіолог, старший науковий співробітник відділу зоології Національного науково-природничого музею НАН України, кандидат біологічних наук Юрій Васильович Мовчан (рис. 1).

Відомостей про дослідника практично немає. Коротенька інформація подана про його батька — члена-кореспондента АН УРСР, професора Василя Архиповича Мовчана (1903–1964) (Mazurmovych 1972). Тому інформація, що викладена нижче, частково взята з особистої справи та автобіографічного нарису, надрукованого у ювілейному виданні наукового журналу «Збірник праць зоологічного музею» (Movchan 2019a).

Стисла біографічна довідка

Юрій Васильович Мовчан народився 11 серпня 1936 р. у місті Києві в родині науковців Ганни Андріївни та видатного українського іхтіолога, члена-кореспондента АН УРСР, директора науково-дослідного Інституту ставкового рибного господарства Української академії аграрних наук в м. Києві Василя Архиповича Мовчанів.

Його дитячі роки припали на важкі часи Другої світової війни. На початку війни, у зв'язку з призовом його батька до лав радянської армії, він разом з матір'ю, старшим братом семи років і сестрою батька з донькою трьох років, були евакуйовані до м. Свердловська до батька, якого відкликали з армії аби він провів евакуацію установи, якою до цього керував.

У Київ родина повернулася у жовтні 1944 р. після звільнення міста від фашистських загарбників. У листопаді 1944 року Юрій пішов до першого класу середньої загальноосвітньої

Рис. 1. Юрій Васильович Мовчан на робочому місці в Зоологічному музеї (1990-і роки).

Fig. 1. Yuriy Movchan at his workplace in the Zoological Museum (the 1990s).

школи. Ще у шкільні роки він зацікавився рибним населенням українських водойм. Влітку саморобною вудкою рибалив на Дніпрі там, де ще не було сучасної набережної. Під час літніх канікул гостював у родичів в с. Гайворон Кіровоградської обл., де «рибалив руками» на річці Південний Буг: під камінням, у вимоїнах і норках високого кам'янистого берега ловив дрібних риб (окунців, миньків, пічкурів та ін.). На прибережних мілинах Дніпра біля с. Прохорівка (Канівський район Черкаської області) з піщано-мулистого дна ногами витоптував щипавок, щоб роздивитися чим вони «щипають». В с. Мотовилівка (Фастівський р-н Київської обл.) ловив вудкою рибу на ставках місцевого рибгоспу. Дитяча цікавість до природи та усього живого з роками переросли у стійку пристрасть дослідника, у намагання пізнати світ риб.

Після закінчення середньої школи у 1954 р. він вступив до Київського університету ім. Тараса Шевченка, біологічний факультет якого закінчив у 1959 р. за спеціальністю біолог-зоолог (іхтіологія). У студентські роки, за його словами, часто у вихідні дні змагався з відомим у майбутньому вченим іхтіологом-гідробіологом В. В. Поліщуком у тому, хто зловить більше видів риб у гирлі Десни, куди можна було дістатися «річковим трамвайчиком». На п'ятому курсі університету робив дипломну роботу на ставках дендропарку «Олександрія» (м. Біла Церква), де проводив свої перші дослідження на річці Рось.

Першим місцем роботи Ю. В. Мовчана після закінчення університету був Відділ фізіології вищої нервової діяльності Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця АН України (1959–1960), де він займав посаду старшого лаборанта і вперше познайомився зі справжньою експедиційною і науковою роботою. Це була експедиція відділу на гору Ельбрус (Кавказ), яка проводилася за програмою підготовки польотів у космос, і якою передбачалося вивчення змін у крові собак та їх поведінці на різних висоті над рівнем моря. Наприкінці 1960 р. Юрій Васильович перейшов на роботу до відділу хребетних Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена АН України на посаду доглядача зоологічного музею.

Наукова діяльність

Наукова робота Юрія Васильовича Мовчана в царині зоології хребетних, іхтіології починається з аспірантури Інституту зоології (1961–1964 рр.), після закінчення якої у 1966 р. він успішно захистив дисертацію на здобуття вченого ступеню кандидата біологічних наук за темою «Внутривидовая изменчивость морфологических признаков азовско-черноморских популяций севрюги и русского осетра» (науковий керівник д. б. н. П. Й. Павлов).

Уся подальша робота вченого пов'язана з Інститутом зоології ім. І. І. Шмальгаузена, а потім з Національним науково-природничим музеєм НАН України (до 4.12.1996 р. Центральним ...), де він пройшов шлях від доглядача зоологічного музею до старшого наукового співробітника.

Наукові інтереси Ю. В. Мовчана завжди були тісно пов'язані безпосередньо з фауністикою, систематикою, біологією і охороною міног і риб України, які розглядалися відповідно до бази новостворених сучасних наукових фондів колекцій. Цій справі було присвячене все його творче життя.

Експедиційна діяльність

У 1965 р. він брав участь у складі великої експедиції Відділу хребетних тварин Інституту зоології на Курильські острови (Охотське море, РФ), де у прибережних морських і прісних водах острова Кунашир збирав риб та інших представників фауни цього регіону для поповнення експозиції і фондів колекцій Зоологічного музею.

Особливо треба відзначити участь Ю. В. Мовчана у тривалих зарубіжних експедиціях на судах РТМ «Наука» в Аравійському морі (6.07–18.12.1969 р. і 09–12.1974 р.) та НДС «Академік Вернадський» в Атлантичний та Індійський океани (2.07–25.11.1981 р. і 29.12.1990–05.05.1991 р.). Світлини цього періоду його діяльності представлено на рис. 2, 3, 4, 5. За результатами зазначених експедицій наукові фонди і експозиція Зоологічного музею поповнилися численними різноманітними представниками океанів та суходолу.

Фауністичними дослідженнями, які були організовані Ю. В. Мовчаном, або в яких він брав безпосередню участь, були охоплені фактично всі великі річки України і їх басейни, а також прибережні води Чорного і Азовського морів. Тільки у 1971–2002 рр. ним, крім інших експедиційних виїздів, було здійснено понад 12 цілеспрямованих тривалих експедицій на водойми з використанням державного автотранспорту (протяжністю понад 47 716 км).

Наприклад, експедиція на водойми Закарпаття (річки Латориця, Ріка, Тересва, Шопурка, Тиса) та Буковини (річки Прут, Сірет) (25.08–29.09.1986), під час роботи якої було зібрано серійний матеріал по рибах і безхребетних тваринах, який був переданий у відповідні фонди Зоологічного музею.

Близько 20 тис. км припадає на експедиційні виїзди для збирання матеріалу на власному автотранспорті Ю. В. Мовчана. Наприклад, 25.05.–2.06.1984 — р. Південний Буг, в районі с. Куріпчине–с. Мигія, (Первомайський р-н, Миколаївська обл.); 5–9.09.1984 — р. Прип'ять, поблизу с. Довляди (Наровлянський р-н, Гомельська обл., Білорусь); 10–18.07.1987 — Азовське море, Якимівський р-н, Запорізька обл.); 14–20.08.1988 — р. Сейм, поблизу с. Мости, (Бахмацький р-н, Чернігівська обл.).

Велика кількість експедиційних виїздів була здійснена ним безпосередньо громадським транспортом на різні водойми (наприклад, 3–12.05. 1962 — Соловийовське гирло р. Кубань, коса Вербена, поблизу м. Темрюк (РФ); 6–16.06.1962 — Дніпровсько-Бузький лиман, поблизу с. Станіслав, Білозерський р-н, Херсонська обл.; 10–19.10.1966 — р. Дунай, гирло Прорва, Ізмаїльський р-н, Одеська обл.; 2.05–8.06.1971 — р. Сіверський Донець, околиці м. Ізюм, Харківська обл.; 16–22.07.1979 — р. Рось, поблизу с. Саварка, Богуславський р-н, Київська обл.; 9–23.07.1992 — річки басейну Сіверського Донця (Айдар, Деркул, Казенний Торець, Сухий Торець) і чимало інших самостійних виїздів за власний рахунок.

Під час цих виїздів було зібрано величезний матеріал з різних таксономічних груп тварин, який поповнив фондові колекції Національного науково-природничого музею НАН України.

Рис. 2. Ю. Мовчан та В. Мірошников знімають шкіру з китової акули, Аравійське море (РТМ «Наука», 1969 р.).

Fig. 2. Yu. Movchan and V. Miroshnikov remove the skin of a whale shark, Arabian Sea (RTM 'Nauka', 1969).

Рис. 3. Ю. Мовчан та В. Мірошников ловлять мулистих стрибунів (Пакистан, околиці м. Карачі, 1969 р.).

Fig. 3. Yu. Movchan and V. Miroshnikov catch mudskippers (Pakistan, near Karachi, 1969).

Рис. 4. Ю. Мовчан на палубі РТМ «Наука» зі скатом-мантою.

Fig. 4. Yu. Movchan on the deck of RTM 'Nauka' with a devil ray.

Рис. 5. Ю. Мовчан на палубі РТМ «Наука» біля трапа з уловом (1974 р.).

Fig. 5. Yu. Movchan on the deck of RTM 'Nauka' near the trawl with the catch (1974).

Фауністичні дослідження Ю. В. Мовчана складають основу наукової роботи дослідника, результати якої узагальнені в його фундаментальних працях з серії «Фауна України», підготовлених ним як особисто (Movchan 1988), так і у співавторстві з колегами (Movchan & Smirnov 1983).

Юрій Мовчан — автор іхтіологічної експозиції ННПМ

Перші роки його праці в Інституті зоології тісно пов'язані із створенням сучасної експозиції і фондів колекцій міног і риб Зоологічного музею. Вся робота по проектуванню і виконанню фактично всіх робіт по створенню нової експозиції та створенню практично нових фондів колекцій круглоротих і риб як до, так і після відкриття музею у 1967 р., полягла на аспіранта Ю. В. Мовчана (Manilo & Movchan 2019). До початку реконструкції, в старих дубових шафах експонувалися нечисленні експонати риб, багато з яких були у дуже поганому стані

(поламани плавці, непрофесійне фарбування, для багатьох відсутні наукові етикетки тощо) і не мали не тільки наукової, але й естетичної цінності. Про динаміку змін в експозиції круглоротих і риб свідчать такі показники: в 1960 р. експонувався 71 експонат, відповідно в 1967 р. — 237, в 1969 р. — 348, і в 2009 р. виставлено вже 439 одиниць. Ю. В. Мовчаном власноруч було зроблено загалом 175 експонатів (мокрих препаратів — 123, чучел — 47, висушених препаратів — 5, гіпсових виливок — 1). За рік після відкриття Зоологічного музею (1968 р.), за проектом і при його участі у роботах по створенню і облаштуванню експозиції холу музею, був відкритий живий куточок — «Акваріуми» (Movchan 2019b).

Створення наукових фондів колекцій Зоомузею

Не меншої уваги заслуговує його робота по створенню фондів колекцій. Загалом у 1960 р., коли Ю. В. Мовчан прийшов на роботу до Зоологічного музею, у фондах риб були відсутні будь-які записи і етикетування, нараховувалося близько 150 екземплярів риб поганого збереження, часто пересохлі, поламани тощо. Тому створенню сучасної наукової фондової колекції риб ним приділялася особлива увага, тим більше, що риби були потрібні також для формування експозиції. Вже на час відкриття Зоомузею (1967 р.) за його участю вдалося збільшити фонди риб до 4,5 тис. одиниць зберігання. І така робота тривала впродовж всього його життя.

Таблиця 1. Поповнення наукових фондів колекцій (зокрема й експозицій) Зоологічного музею Ю. В. Мовчаном під час його зарубіжних експедицій

Table 1. Enrichment of the scientific collections and the exhibition of the Zoological Museum with specimens collected by Yu. V. Movchan during his expeditions abroad

Район збирання, тип тварин	Рік	Число таксонів	Число екземплярів
Тихий океан (Охотське море, Курильські о-ви)	1965		
Безхребетні		~ 40	> 70
Хребетні		> 45	> 250
Разом		~ 85	> 320
Індійський океан (Аравійське море)	1969		
Безхребетні		~ 140	> 1019
Хребетні		> 177	> 3595
Разом		~ 317	~ 4614
Індійський океан (Аравійське море)	1974		
Безхребетні		~ 134	> 920
Хребетні		> 326	~ 1316
Разом		~ 460	~ 2236
Індійський океан	1981		
Безхребетні		~ 424	> 1742
Хребетні		~ 108	> 286
Разом		~ 532	> 2028
Індійський, Атлантичний океани, Середземне море	1991		
Безхребетні		~ 620	~ 2793
Хребетні		~ 158	> 498
Разом		~ 778	> 3291
у т. ч. за групами тварин:			
Безхребетні:			
Кишковопорожнинні (у т. ч. корали)		~ 92	> 202
Ракоподібні		~ 119	> 394
Комахи (у т. ч. метелики)		~ 767	> 3116
Молюски		~ 317	> 2337
Голкошкірі		~ 50	> 162
Інші безхребетні тварини		~ 13	> 333
Разом		~ 1358	> 6544
Хребетні:			
Риби		~ 731	5666
Амфібії		~ 11	63
Рептилії		~ 53	184
Птахи		~ 16	29
Ссавці		3	3
Разом		~ 814	5945

Наприклад, на вересень 2009 р. в базі даних було обліковано 133 904 екз. риб (1404 таксонів), зібраних у басейнах Атлантичного, Індійського, Тихого, Північного і Південного океанів (з водойм понад 38 країн світу), у т. ч. 120 032 екз. з водойм України (187 таксонів, у т. ч. і серійні збори). Зокрема, Ю. В. Мовчаном з колегами, загалом зібрано понад 47 740 екз. риб (35,6 % з усіх, що були на той час у фондах), які представляють 567 видів (52,1 % всіх видів у фондах) (Barabanova *et al.* 2019), зокрема з водойм України 45 432 екз. (141 вид, 75,4 % фауни України). Його океанічні збори представлені також численними іншими хребетними і безхребетними тваринами з 21 країни світу (наприклад, з басейну Індійського океану ним привезено понад 3,5 тис. музейних одиниць представників тваринного світу) (табл. 1).

Наукові праці Ю. В. Мовчана

Ю. В. Мовчан є автором та співавтором понад 155 робіт з систематики, номенклатури, фауністики, біології та охорони міног і риб, у тому числі 7 монографій, серед яких три випуски «Фауна України» (Movchan 1988; Movchan & Smirnov 1981, 1983). При виданні Української радянської енциклопедії (УРЕ) він був відповідальним редактором розділу «Круглороті, Риби» і автором понад 25 статей. Серед фауністичних досліджень особливе місце займають роботи, присвячені вивченню різноманіття іхтіофауни України (Movchan 2001, 2005, 2006, 2010, 2012).

Чимало уваги дослідник приділяв охороні рідкісних та зникаючих видів іхтіофауни України (Movchan 1988b, 2000; Movchan *et al.* 1978). На громадських засадах працював вченим секретарем в секції зоології Національної комісії з питань Червоної книги України, а також був незмінним науковим керівником і редактором розділів «Круглороті, Риби»), автором 11 видових нарисів у другому (1994 р.) і 24 — у третьому (2009 р.) виданнях Червоної книги України.

Він неодноразово брав участь в конференціях і з'їздах вітчизняного і зарубіжного рівнів, був керівником багатьох курсових, дипломних та кандидатських робіт.

Багато уваги Ю. В. Мовчан приділяв роботі з молодими іхтіологами в питаннях вивчення іхтіофауни водойм України (Movchan *et al.* 2002, 2014; Movchan & Roman 2014).

Він є співавтором ряду путівників, виданих авторським колективом Зоологічного музею у різні роки (Zoological museum... 1975, 1986, 2005, 2009; Guide ... 1997).

Цитування наукових робіт

У сервісі Google Scholar нараховується 43 наукові праці Ю. В. Мовчана. Загальна кількість цитування цих робіт на момент створення профілю автора становить 629, індекс Гірша — 11. Найбільш цитованими працями дослідника є такі:

Мовчан, Ю. В. 2011. *Риби України (визначник-довідник)* — 188 цитувань;

Мовчан, Ю. В. 2009. *Риби України (таксономія, номенклатура, зауваження)* — 61 цитування;

Мовчан, Ю. В., А. І. Смірнов. 1981. *Фауна України. Риби. Коропові. Плітка, ялець, голянь, краснопірка, амур, білизна, верховка, лин, чебачок амурський, підуст, пічкур, марена*. Т. 8. Вип. 2. Ч. 1. — 53 цитування;

Мовчан, Ю. В. 1988a. *Фауна Украины. Рыбы. Вьюновые, сомовые, икталуровые, пресноводные угри, конгеровые, саргановые, тресковые, колюшковые, игловые, гамбузиевые, зеусовые, сфиреновые, кефалевые, атериновые, ошибневые*. Т. 8. Вип. 3. — 50 цитувань;

Мовчан, Ю. В., А. І. Смірнов. 1983. *Фауна України. Риби. Коропові. Шема, верховодка, бистрянк, плоскірка, абрамис, рибець, чехоня, гірчак, карась, короп, гіпофталмхтис, ари-стихтис*. Т. 8. Вип. 2. Ч. 2. — 45 цитувань.

Зі смертю Юрія Васильовича Мовчана українська іхтіологія понесла невиправну втрату. Колегам Юрій Васильович запам'ятався як провідний фахівець з зоології хребетних взагалі та іхтіології зокрема. Світла пам'ять про цю високо досвідчену, інтелігентну і шановану людину збережеться в нашій пам'яті назавжди.

References

- Barabanova, V. V., A. Y. Malyuk, L. G. Manilo, A. V. Martynov, A. V. Pankov, et al. 2019. A brief review on the history of formation and composition of scientific collections of the department of zoology of the National Museum of Natural History, NAS of Ukraine. *Zbirnyk pratz Zoologichnogo museyu*, **50**: 50–69.
- Guide to the Zoological Museum*. 1997. Author-compiler M. M. Scherbak (with the participation of Yu. V. Movchan, section fish, NMNH NAS Ukraine, Kyiv, 1–68. [In Russian]
- Manilo, L. G., Y. V. Movchan. 2019. History of creation of the exhibition at Zoological museum of the National museum of Natural History of National Academy of Sciences of Ukraine. *Zbirnyk pratz Zoologichnogo museyu*, **50**: 3–15. [In Ukrainian]
- Mazurmovich, B. M. 1972. *Development of Zoology in Ukraine*. Publishing house of Kyiv University, Kyiv, 1–229. [In Ukrainian]
- Movchan, Y. V., A. I. Smirnov, A. Ya. Shcherbukha. 1978. *Rare and endangered fish species in the northwestern part of the Black Sea. 50 years of the Black Sea State Reserve*. Naukova dumka, Kyiv, 88–91. [In Russian]
- Movchan, Y. V., A. I. Smirnov. 1981. *Cyprinidae. Rutilus, Leuciscus, Phoxinus, Scardinius, Ctenopharyngodon, Aspius, Leucaspius, Tinca, Pseudorasbora, Chondrostoma, Gobio, Barbus*. Naukova dumka, Kyiv, 1–424. (Series: Fauna of Ukraine; Vol. 8: Fishes. Is. 2. Pt. 1). [In Ukrainian]
- Movchan, Y. V., A. I. Smirnov. 1983. *Cyprinidae. Chalcalburnus, Alburnus, Alburnoides, Blicca, Abramis, Vimba, Pelecus, Rhodeus, Carassius, Cyprinus, Hypophthalmichthys, Aristichthys*. Naukova dumka, Kyiv, 1–360. (Series: Fauna of Ukraine; Vol. 8: Fishes. Is. 2. Pt. 2). [In Ukrainian]
- Movchan, Y. V. 1988. *Cobitidae, Siluridae, Ictaluridae, Anguillidae, Congridae, Belonidae, Gadidae, Gasterosteidae, Syngnathidae, Poeciliidae, Zeidae, Sphyraenidae, Mugilidae, Atherinidae, Ophidiidae*. Kyiv, Naukova dumka, 1–368. (Series: Fauna of Ukraine; Vol. 8: Fishes. Is. 3). [In Russian]
- Movchan, Y. V. 1988. *Petromyzontidae. Fishes. In: Rare and Endangered Plants and Animals of Ukraine. Reference book*. Naukova dumka, Kyiv, 136–157. [In Russian]
- Movchan, Y. V. 2000. Spisok vidov ryb Jarylghachskogo zaliva. *Biodiversity of the Jarylghach: Modern State and Ways for Conservation*. Kyiv, 182–184. (Series: Vestnik zoologii. Supplement). [In Russian]
- Movchan, Y. V. 2000. The modern species composition of cyclostomes and fish in the Tisza River basin within Ukraine. *Voprosy ikhtiologii*, **40** (1): 121–123. [In Russian]
- Movchan, Y. V. 2001. To the ichthyofauna of the lower Danube basin within Ukraine. *Proceedings of the National Museum of Natural History*, **1**: 138–141. [In Ukrainian]
- Movchan Y. V., A. V. Pan'kov, Y. E. Rabtsevich. 2002. Finds of new species of fishes for the middle and upper stream of the Southern Bug. *Vestnik zoologii*, **36** (5): 85–88. [In Ukrainian]
- Movchan, Yu. V., L. G. Manilo, A. I. Smirnov, A. Ya. Shcherbukha. 2003. *Lampreys and Fishes*. Zoological Museum NMNH, NAS of Ukraine. Kyiv, 1–241. (Catalogue of collections of Zoological Museum of the NMNH, NAS of Ukraine). [In Ukrainian]
- Movchan, Y. V. 2005. To the characteristic of a diversity of the ichthyofauna of the freshwater reservoirs of Ukraine (a taxonomic composition, river basins allocation, current state). *Zbirnyk pratz Zoologichnogo museyu*, **37**: 70–82. [In Ukrainian]
- Movchan, Y. V. 2006. Remarks on a compound of fish fauna of Ukraine (sparse, infrequent, extinct and a new species) and the modern fluctuations in nomenclature of its taxon. *Zbirnyk pratz Zoologichnogo museyu*, **38**: 34–43. [In Ukrainian]
- Movchan, Y. V. 2008. The fishes of Ukraine (taxonomy, nomenclature, remarks). *Zbirnyk pratz Zoologichnogo museyu*, **40**: 47–86. [In Ukrainian]
- Movchan, Y. V. 2010. Diversity of the Black Sea fishes within the bounds of Ukraine and their allocation in different sea regions. *Zbirnyk pratz Zoologichnogo museyu*, **41**: 9–39. [In Ukrainian]
- Movchan, Y. V. 2011. *Fishes of Ukraine (determinant-reference)*. Zoloti vorota, Kyiv, 1–444. [In Ukrainian]
- Movchan, Y. V. 2012. Contemporary fish fauna of the Upper Dnipro basin (faunistic review). *Zbirnyk pratz Zoologichnogo museyu*, **43**: 35–50. [In Ukrainian]
- Movchan, Y. V., A. M. Roman. 2014. Modern fish fauna of Middle Dnipro basin (faunistic review). *Zbirnyk pratz Zoologichnogo museyu*, **45**: 25–45. [In Ukrainian]
- Movchan, Y. V., E. M. Talabishka, I. J. Velikopolskiy. 2014. Fishes of the genus *Ameiurus* (Ictaluridae, Siluriformes) in the Transcarpathian water bodies. *Vestnik zoologii*, **48** (2): 149–156.
- Movchan, Yu. V. 2019a. Yuriy Vasyliovych Movchan. Autobiographical essay. *Zbirnyk pratz Zoologichnogo museyu*, **50**: 81–84. [In Ukrainian]
- Movchan, Y. V. 2019b. Exposition and stock collections of lampreys and fish in the Zoological Museum of the National Museum of Natural History, NAS of Ukraine. *Zbirnyk pratz Zoologichnogo museyu*, **50**: 29–36. [In Ukrainian]
- Zoological museum. Guidebook*. 1975. V. P. Sharpylo, Yu. A. Kostyuk, A. A. Petrusenko et. al. Naukova dumka, Kyiv, 1–120. [In Russian]
- Zoological museum. Guidebook*. 1986. Ed. N. N. Shcherbak. Naukova dumka, Kyiv, 1–64. [In Russian]
- Zoological museum. Guidebook*. 2005. Ed. Y. M. Pysanets. Zoological museum NMNH NASU, Kyiv, 1–80. [In Ukrainian]
- Zoological museum. Guidebook*. 2009. Ed. Y. M. Pysanets. Zoological museum NMNH NASU, Kyiv, 1–105. [In Ukrainian]